

ALINTI SÖZCÜKLERDEKİ KAPALI *E* ÜZERİNE

ÖZET

Her dilde standart bir yazı dili ve bu dilden farklılaşan yerel ağızlar bulunmaktadır. Türkçede de standart dilde bulunmayan ancak ağızlarda rastladığımız ses, yapı ve söyleyiş farklılıklarını görürüz.

Konuşma dilinde en az nefes ve enerji harcıyarak kendini ifade etme durumu vardır. Dolayısıyla nasıl ki Türkçe sözcüklerin telaffuzlarında zaman içinde değişiklikler meydana gelmişse alıntı sözcüklerde de aynı şekilde değişiklikler söz konusu olmuştur.

Anadolu'da birçok ağızda sıkça kullanılan kapalı *e* sesiyle ilgili pek çok değerlendirme yapılmış ve genel olarak bu sesin varlığı kabul edilmiştir. Ancak alıntı sözcüklerdeki bu sesle ilgili ayrıntılı bir değerlendirmede bulunulmamıştır. Bu çalışmada özellikle Doğu Anadolu ağızlarında yabancı sözcüklerde yaygın olan ve Azerî Türkçesinin etkisiyle açıklayabileceğimiz kapalı *e* sesi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Alıntı sözcük, kapalı *e*

CONCERNING THE CLOSED *E* IN BORROWING WORDS

ABSTRACT

Every language has a written language norm and local dialects which differs from the language itself. In this respect, we observe differences of sound, structure and pronunciation which are seen in dialects but not included in norm language in Turkish.

Especially in spoken language, there is a state of self expression by consuming the least breath and energy. Thereby, just as the differences had occurred on pronunciation of Turkish words in time; the same differences happened among borrowing words as well.

Plenty of evaluations had been done related to closed *e*, which is frequently used in many Anatolian dialects, and the consistence of this phoneme has been approved. Nevertheless, a detailed evaluation has not been done upon this sound in borrowing words. In this study, we are going to put emphasis on closed vowel *e*, that is common among the foreign words in Eastern Anatolian dialects, which can be explained with the effect of Azerbaijani Turkish.

Key Words: Borrowing word, closed *e*

Giriş

Anadolu'da birçok ağızda sıkça kullanılan bu sesle ilgili pek çok değerlendirme yapılmış ve genel olarak bu sesin varlığı kabul edilmiştir. W. Radloff¹, V. Thomsen², K. Foy³, V. Grønbech⁴, Z. Gombocz⁵, J. Németh⁶, N. Poppe⁷, A. von Gabain⁸, Räsänen⁹, J. Eckmann¹⁰ gibi yabancı Türkologlarla Emine Yılmaz¹¹, Musa Duman¹², Timur Kocaoğlu¹³, Zeynep Korkmaz¹⁴, Ahmet Cevat Emre¹⁵ gibi yerli araştırmacılar ayrıntılı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. KB üzerine çalışan R. R. Arat kapalı e sesini kabul etmezken, DLT üzerine çalışan Atalay bu sesin varlığını kabul etmiştir. Kapalı e Oğuzcada, diğer birçok tarihi ve çağdaş lehçelerde olduğu gibi ya tek heceli kelimelerde ya da kelimenin ilk hecesinde bulunmaktadır. Z. Korkmaz, Eski Türkçedeki kapalı e sesinin bir lehçe özelliği ifade ettiğini ve Oğuz Türkçesine özgü bir belirti olduğunu ve bu sesin daha çok Oğuz Türkçesi tarafından benimsendiğini söylemektedir. Bununla birlikte, aslı kapalı e sesinin Oğuz grubu dışında Türkçenin en eski lehçeleri gibi kabul edilen Saka ve Halaç Türkçelerinde, ayrıca Karluk ve Kıpçak Grubu lehçelerde de kullanıldığı görülmektedir.¹⁶ Tekin, Orhon Türkçesinde ve Yenisey yazıtlarında (Eski Türkçede) dokuzuncu bir ünlünün, kapalı /e/ ünlüsünün, bulunduğu gerçeğinin büyük ilgi uyandırdığını, bu alanda çalışanların sekiz ünlü ve dokuz ünlü yanlısı olarak iki gruba ayırdıklarını belirtir. Daha sonraki araştırma ve çalışmaların bu uzun kapalı /e/ ünlüsünün Azeri Türkçesinde kısa kapalı /e/ olarak korunduğunu, Türkmencede kurallı olarak uzun /i/ ünlüsüne gelişmiş olduğunu ortaya koyduğunu ve böylece kapalı /e/ sorununun kanıtlandığını söyler.¹⁷

Alıntı Sözcüklerde Kapalı e Sesi

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda genelde Türkçe sözcüklerdeki kapalı e sesi üzerinde durulmuş, alıntı sözcüklerdeki bu sesle ilgili ayrıntılı bir değerlendirmede bulunulmamıştır. Mehmet Dursun Erdem ve Münteha Gül'ün birlikte yazdıkları *Kapalı e (è) Sesi Bağlamında Eski Anadolu Türkçesi-Anadolu Ağızları İlişkisi* adlı makalede alıntı sözcüklerdeki bu duruma da değinilmiş ve kapalı e sesli alıntı sözcüklerin bir dökümü yapılmıştır.¹⁸ Bu çalışmadaki amacımız kapalı e sesinin hangi durumlarda alıntı sözcüklerde karşımıza çıktığını tespit etmek olacaktır.

Özellikle Doğu Anadolu ağızlarında yabancı sözcüklerdeki kapalı e sesi daha yaygındır. Bu durumu o bölgede Azeri Türkçesinin etkisiyle açıklayabiliriz. Muharrem Ergin Azeri Türkçesi adlı eserinde şöyle der: "Gerçekten Azeri ve Osmanlı Türkçeleri arasında görülen bir fonetik ayrılık, yabancı asıllı kelimelerin telâffuzu ile ilgilidir. Osmanlı sahasında kalın olarak söylenen kısa vokalli yabancı kelimeler Azeri Türkçesinde ince

¹ W. Radloff (1882), *Phonetik der nördlichen Türkisprachen*, Leipzig.

² V. Thomsen (1896), *Inscriptions de l'Orkhon deshiffrées*. MSFOu V. Helsingfors.

³ K. Foy (1903-1904), "Azerbajganische Studien mit einer Charakteristik des Südtürkischen", *MSOS* VI: 126-193; *MSOS* VII: 197-265.

⁴ Kaare Grønbech (1936), *Der türkische Sprachbau*, Kopenhagen.

⁵ Z. Gombocz (1912), *Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache*, MSFOu XXX, Helsinki.

⁶ J. Németh (1939), "Zur kenntnis des geschlossenen e im Türkischen", *Körösi Csoma-Archivum* I: 515-531.

⁷ N. Poppe (1925), "Türkisch-tschuwassische vergleichende Studien", *Islamica* I-4: MCM. XXV, Leningrad: 409-427.

⁸ A. von Gabain (1941), *Altürkische Grammatik*, Leipzig. [Yeni baskı: *Eski Türkçenin Grameri* (Çeviren: Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, 2007.]

⁹ M. Räsänen (1949), *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen*, StOr. XV, Helsinki.

¹⁰ J. Eckmann (2011), *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar* (Yayıma Hazırlayan: Osman Fikri Sertkaya), Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.

¹¹ Emine Yılmaz Ceylan (1991), "Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü", *Türk Dilleri Araştırmaları*, Ankara, ss. 151-165.

¹² M. Duman (1991), "Klasik Osmanlı Türkçesi Döneminde i/e Meselesine Dair", *İlmî Araştırmalar*, 7, İstanbul, ss. 65-103.

¹³ T. Kocaoğlu (2003), "Tarihi Türk Lehçeleri Metinlerinin Transkripsiyonlanmasında Kapalı è/i Meselesi", *Türk Kültürü* (Ankara), Sayı: 483-484 (Temmuz-Ağustos 2003), ss. 266-281.

¹⁴ Z. Korkmaz (1972), "Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler", *Bilimsel Bildiriler 1972 (I. Türk Dili Kurultayına Sunulan Bildiriler)*, Ankara, ss. 433-446.

¹⁵ A. C. Emre (1946), "Türkçede Bulank e Fonemi", *Türk Dili-Belleten*, III (Mart) 6-7, ss. 487-497.

¹⁶ Elza SEMEDLİ (2008), "Türk Lehçelerindeki Bir Ses: Kapalı è", *Journal of Azerbaijani Studies*, s. 525.

¹⁷ Talat Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*, İstanbul, 2003, s. 47.

¹⁸ Bkz. Mehmet Dursun Erdem-Münteha Gül, "Kapalı e (è) Sesi Bağlamında Eski Anadolu Türkçesi-Anadolu Ağızları İlişkisi", *Karadeniz Araştırmaları Sayı 11*, (Güz 2006), s. 111-148.

şekilde söylenir. Bunun sebebi ve mahiyeti şudur: Arapçada ve esas itibariyle Farsçada üç vokal vardır. Bu vokaller *a, u, i*'dir. Her iki dilde de bunların hem uzunları, hem kısıları mevcuttur. Arapça ve Farsça kelimeler Türkçeye geçerken işte bu vokallerin uzunları aynen *a, u, i* olarak kendini muhafaza etmiş, kısıları ise umumiyetle değişmiştir. Bu değişimde kısa *a e* olmuş, kısa *u ü* olmuş, kısa *i* ise bazen *ı* olmuştur... Görülüyor ki kısa *a* ve *u*'nun Türkçeye geçerken *e* ve *ü*'ye dönmesi umumî bir kaide halindedir. Fakat bu kaidenin bazı istisnaları vardır. Eğer kelime kalınlığı muhafaza edecek bir kalın konsonant varsa, o takdirde kısa kalın vokal de muhafaza edilmektedir... İşte Azeri Türkçesi kalın konsonantların sebep olduğu bu istisnaları kabul etmemekte, kısa vokallerin inceltilmesi kaidelerini bütün kelimeler için umumîleştirerek tam tatbik etmektedir. Bu yüzden Osmanlı sahasında kalın telâffuz edilen ince şekilleri ile söylenmektedir... Azeri Türkçesinde yabancı asıllı kelimelerin kısa vokalleri, ancak kelime ayrıca bir uzun vokal varsa ve kelime artık iyice Türkçeleşmişse, kalın olabilir... Həyder kelimesindeki ikinci hususiyet ilk vokalin kapalı *e* olmasıdır. *a* vokali burada *e* olmamış, kapalı *e* olmuştur. Bunun sebebi tabii *y* tesiridir. *i* vokaline yakınlığı dolayısıyla *y* konsonantı yanındaki açık vokali kapalı vokal yapma temayülündedir. *i* veya kapalı *e* vokalinin açık *e* vokaline tercih eder. Bu açıklık kapalılık asimilasyonu yalnız bir Azeri hususiyeti değil, Türkçenin umumî bir temayülüdür.”¹⁹

Ergin'in yukarıda değindiği kapalı *e* sesinin oluşumundaki *y* tesirinden Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmalarda da bahsedilir. Ercilasun²⁰, Olcay²¹, Akar²², Gülseren²³, Buran²⁴, Erten²⁵, Korkmaz²⁶ bu duruma dikkat çekmişlerdir.

Özellikle konuşma dilinde en az nefes ve enerji harcayarak kendini ifade etme durumu vardır. Dolayısıyla nasıl ki Türkçe sözcüklerin telaffuzlarında zaman içinde değişiklikler meydana gelmişse alıntı sözcüklerde de aynı şekilde değişiklikler söz konusu olmuştur. Yazı dilinde rastlamadığımız bu değişiklikleri özellikle farklı ağız bölgelerinde rahatlıkla gözlemleyebiliriz.

Bu bilgiler ışığında alıntı sözcüklerdeki kapalı *e* sesinin ortaya çıktığı durumları şöyle tespit edebiliriz:

1. *y* sesinin inceltici ve daraltıcı etkisiyle: *çeyiz* ‘çeyiz’ (MÍA), *həyir* ‘hayır’ (GDİAT) (AİAT), *həyvan* ‘hayvan’ (AİAT; DİAT), *şey* ‘şey’ (MÍA).
2. *h* sesinin etkisiyle: *şəher* ‘şehir’ (KBA), *şəhit* ‘şehit’ (GDİAT), *səher* ‘sihir’ (EA), *məhnet* ‘mihnet’ (DİAT), *məhrap* ‘mihrap’ (EA).
3. İlk hecesinde uzun ünlü bulunan Arapça ve Farsça sözcüklerdeki uzun ünlü kısılar ve kapalı *e* sesine dönüşür: *vəran* ‘viran’ < Far. *vīrān* (AA; KİA; EA; ADA; VGHA; GDİAT; KİAT; AİAT), *bəbahT* ‘bedbaht, bahtsız’ < Far. *bī-baht* (KBA), *bəgane* ‘bigane, kayıtsız’ < Far. *bī-gāne* (EA), *bəçara* ‘biçare, çaresiz’ < Far. *bī-çāre* (KBA; AA; ADA; EA; STİAT; KİA). Bazı durumlarda Farsça olumsuzluk eki *bī-* ile kurulu sözcüklerde kapalı *e* sesi yanında bir de *y* sesi türer: *bəyhaber* ‘habersiz, bihaber’ < Far. *bī* + Ar. *ħabar* (DİAT), *bəybafa* ‘vefasız, bivefa’ < Far. *bī-vaḫā* (DİAT).
4. İlk hecesinde ünlüden sonra *y* sesi bulunan tek heceli bazı alıntı sözcüklerdeki *y* sesi düşer ve ünlü kapalı *e*'ye dönüşür: *hər* ‘hayır, iyilik’ < Ar. *ħayr* (AA; ADA; VGHA), *kəf* ‘keyif’ < Ar. *kayf* (AA; ADA; KİA; STİAT).
5. *r* sesinin etkisiyle: *hərs* ‘hırs’ < Ar. *ħirs* (AA; ADA; EA; GDİAT).
6. *i* ile başlayan bazı Arapça sözcüklerdeki *h* sesinin etkisiyle: *əhtiyar* ‘ihtiyar’ < Ar. *ih̄tiyār* (OAAD; GDİAT; KİAT; AİAT; DİAT; MA), *əhtiyat* ‘ihtiyat’ < Ar. *ih̄tiyāt* (DÇÇYA), *əhya* ‘ihya’ < Ar. *ih̄yā* (EA), *əhdas* ‘ihdas’ < Ar. *ih̄dās* (EA). Bazı durumlarda sözcüğün yapısında bulunmayan bir *h* sesi türer. Aslında bu durum bir türemeden çok sözcüğün yapısında bulunan ayın (ξ) sesinin dönüşümü ile ilgilidir: *əhtiraz* ‘itiraz’ < Ar. *iḫtirāz* (STİAT), *əhtivar* ‘itibar’ < Ar. *iḫtibār* (DİAT; STİAT), *əhtigat* ‘itikat’ < Ar. *iḫtikāt* (AİAT). Bazı sözcüklerde ise *n* sesinin etkisi söz konusudur: *ənayət* ‘inayet’ < Ar. *ʿināyet* (Erz.A), *ənet* ‘inat’ < Ar. *ʿinād* (ZBKA), *ənsan* ‘insan’ < Ar. *insān*

¹⁹ Muharrem Ergin, *Azeri Türkçesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 1633, İstanbul 1971, s. 89-90.

²⁰ Ahmet Bican Ercilasun, *Kars İli Ağızları*, Ses Bilgisi, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983.

²¹ Selâhattin Olcay, *Erzurum Ağızları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

²² Ali Akar, *Muğla Ağızları*, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla 2004.

²³ Cemil Gülseren, *Malatya İli Ağızları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

²⁴ Ahmet Buran, *Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

²⁵ Münir Erten, *Diyarbakır Ağızları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

²⁶ Zeynep Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

(As.A), *éntari* ‘entari’ < Ar. *‘anterī* (KĪAT; AĪAT), *énişde* ‘enişte’ < Far. *angaşta* (GDĪAT; KĪAT; EA).

7. *ş* sesinin etkisiyle: *éşger* ‘aşikar’ < Far. *āşikār* (GDĪAT), *éşkiya* ‘eşkiya’ < Ar. *eşkiyā* (GDĪAT), *éşne* ‘aşina’ < Far. *āşinā* (OAAD), *éşya* ‘eşya’ < Ar. *eşyā* (GDĪAT; AĪAT; KĪAT).

Yukarıda sadece bir kısmına değinilebilen alıntı sözcüklerde kapalı *e* sesinin ortaya çıkış nedenleri üzerine yapılan bu çalışmanın bir nevi ön söz olduğu kanaatindeyiz. Yapılacak yeni çalışmalarla katkılarının çoğalacağını ümit ediyoruz.

KISALTMALAR:

- AA : Ahlat Ağzı
ADA : Adilcevaz Ağzı
AİAD : Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler
As.A : Asarcık Ağzı
DÇÇYA: Diyarbakır İli Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağzı
DİAT : Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar
EA : Erzurum Ağzı
Erz.A : Erzincan ve Yöresi Ağızları
GDİAT: Güneydoğu İlleri Ağızlarından Toplamalar
KBA : Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları
KİA : Kars İli Ağızları
MİA : Malatya İli Ağızları
OAAAD: Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler
STİAT : Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar
VGHA : Van Gölü Havzası Ağızları
ZBKA : Zonguldak, Bartın, Karabük İlleri Ağızları

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ömer Asım (1946), *Gaziantep Ağzı III (Sözlük ve Kullanılmayan Kelimeler)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- AYDIN, Mehmet (2002), *Aybastı Ağzı*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- BAYATLI, Hidayet Kemal (1996), *Irak Türkmen Türkçesi*, Türk Dili Kurumu yayınları, Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1994), *Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I-II*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- (1994b), *Güneydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- (1994c), *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- (1995), *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar (Kars, Erzurum, Çoruh İlbaylıkları Ağızları)*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- (1995b), *Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler (Van, Bitlis, Muş, Karaköse, Eskişehir, Bolu ve Zonguldak İlleri Ağızları)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- (1995c), *Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler (Niğde, Kayseri, Kırşehir, Yozgat, Ankara Vilayetleri ile Afşar, Saçkaralı ve Karakoyunlu Uruklarının Ağızları)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (2002), *Kars İli Ağızları (Ses Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- ERDEM, Mehmet Dursun (Münteha Gül ile) (2006), “Kapalı e (è) Sesi Bağlamında Eski Anadolu Türkçesi-Anadolu Ağızları İlişkisi”, *Karadeniz Araştırmaları: Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, S. 11, Güz 2006, Karam Yayınları, Çorum, s. 111-148, (2006).
- ERDEM, Mehmet Dursun-Güner DAĞDELEN (2012), *Karabük ve Yöresi Ağızları (Giriş-İnceleme-Metinler)*, Karabük Valiliği yayınları, Karabük.
- ERDEM, Mehmet Dursun (2001), *Asarcık Ağzı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- EREN, Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara.
- EREN, M. Emin (1997), *Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağızları*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- ERTEKİNOĞLU, Servet (2015), *Ahlat Ağzı (Basıma Hazırlanıyor)*.
- ERTEN, Münir (1994), *Diyarbakır Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- GEMALMAZ, Efrasiyab (1995), *Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler)*, Türk Dil Kurumu yayınları (3 Cilt), Ankara.
- GÖKÇUR, Engin (2006), *Van ve Merkez Köyleri Ağızları*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- (2012), *Van Gölü Havzası Ağızları*, Fırat Ün. Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- GÖNEN, Mehmet Emin (2003), *Van Gölü Kuzey Havzası Ağızları*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- GÜLENSOY, Tuncer (1988), *Kütahya ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- GÜLENSOY, Tuncer-Ahmet BURAN (1994), *Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler I*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- GÜLSEREN, Cemil (2000), *Malatya İli Ağızları (İnceleme-Metinler- Sözlük ve Dizinler)*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- GÜNAY, Turgut (2003), *Rize İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- GÜNŞEN, Ahmet (2000), *Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KALAY, Emin (1998), *Edirne İli Ağızları (İnceleme-Metin)*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- KARAHAN, Leyla (2011), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (1994), *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- KOŞAY, Hâmit- Orhan AYDIN (1952), *Anadilden Derlemeler II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- OLCAY, Selahattin (1995), *Erzurum Ağzı (İnceleme-Derleme-Sözlük)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZÇELİK, Sadettin-Erdoğan BOZ (2001), *Diyarbakır İli Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağzı (Dil İncelemesi, Metinler, Sözlük)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZTÜRK, İrfan (2001), *Adilcevaz Ağzı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- SAĞIR, Mukim (1995), *Erzincan ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- SARICA, Bedri (2006), *Van Gölü Çevresi Ağızları Sözlüğü*, Atlas yayınları, Ankara.
- Türkiye 'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, I-VI, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

Türkiye Türkçesi Ağz Araştırmaları Bildirileri (25-30 Mart 2008 Şanlıurfa), Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 2009.

Yeni Tarama Sözlüğü (1983), (Düzenleyen: Cem Dilçin), Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.

XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, I-VIII, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1963-1977 (yeni baskı: 2009).

ZÜBEYR, Hamit-İshak Refet (1932), *Anadilden Derlemeler*, Hakiimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.

ZÜLFİKAR, Hamza (1978), *Van Gölü Çevresi Ağzlarının Özellikleri*, Ömer Asım Aks